

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1975.1.04>

K. KAPLINSKI

KÄSITÖOLISE TALLINNA SOTSIAALSES STRUKTUURIS XIV SAJANDIL *

5. Tallinna käsitöoliste varanduslikust seisundist

Et luua endale ettekujutust linnaelanike varanduslikust seisundist, peab meil piisavalt kasutada olema võrdlusandmeid kõikide kutsealade ja kihtide esindajate käsituses oleva vallas- ja kinnisvara koguväärtuse kohta. Kahjuks ei võimalda XIV sajandist olemasolevad allikad tallinlaste vallasvarast saada mingit ülevaatlisku pilti. Sageli on juhuslik märkus linna arve- või märkmeteraamatus linna kasuks tehtud mingi tööst eest või trahviraha tasumise kohta seaduserikkumise pärast kõik, mis on teada siin kunagi elanud ja tegutsenud elanikust.

XIV sajandist on teada vaid 15–16 ülemkihti kuulunud linnakodaniku suhteliselt napolisõnalist testamenti,⁶⁵ millest mitte alati ei selgu vajalikke üksikasju tema varanduse koostise ja suuruse kohta.⁶⁶ Alles XV–XVI sajandist on küllalt arvukalt säilinud juba eelmisel sajandil väljakujunenud traditsioonilises vormis ja sõnastuses kirjutatud testamente,⁶⁷ millede hulgas ei puudu käsitöölisest omad. Neis testamentides on loetletud testaatori varandusel lasuvad võlad, võlausaldajad, laenusajaad ning enam või vähem üksikasjalikult majakraam, rõivad, metallesemad, laenatud või panditud esemed jms.⁶⁸

Ligemale kümmekond sissekannet Tallinna märkmeteraamatus XIV sajandi esimesest poolest ning umbes sama palju testamente XIV sajandist annavad võimaluse lühikeseks aruteluks neis allikais märgitud tallinlaste varanduse koguväärtuse selgitamiseks. Viimase täpsem hindamine aga on äärmiselt raske, arvestades andmete iseloomu.

Nagu eespool öeldud, oli ajavahemikul 1326–1374 P. Johanseni andmetel Tallinnas makstava isikumaksu suuruseks 4 ööri, seega $\frac{1}{12}$ riia marka, varandusmaks aga oli 1–2 killingit, s. o. $\frac{1}{72}$ – $\frac{1}{36}$ riia marka. 1390. aastal seevastu võrdus isikumaks $\frac{1}{6}$, varandusmaks aga $\frac{1}{144}$ riia margaga varanduse koguväärtuse igalt margalt. Muutused maksu arvestamise viisis olid tingitud arvatavasti katku tagajärgedest. Uusasukate varanduse koguväärtust oli esialgu nähtavasti üsna raske kindlaks määrata.

* Algus «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1974, nr. 4, lk. 376–390.

⁶⁵ PR, 170a, 387; EB II, Nr. 409; LUB II, Nr. CMXXXV, 55 (1327. a.), 65 (1329. a.), 102 (1334. a.), 104 (1334. a.), 133 (1337. a.), 164 (1342. a.), 213 (1348. a.), 218 (1348. a.), 230 (1349. a.), 234 (1350. a.); LUB III, Nr. 941a (1352. a.), 1057 (1369. a.), 1115 (1376. a.), 1263 (1389. a.), 1337, 1339 (1393. a.); EB III, Nr. 169, 232, 342, 364.

⁶⁶ PR, 170a, 387; EB II, Nr. 409.

⁶⁷ Vt. Tallinna kodanike Hermann Groete 15. juunil 1407. aastal (LUB IV, Nr. MDCCXXVIII) ja Hans Lyndenbeke 21. märtsil 1414. aastal koostatud testamendile sissejuhatavad osad (LUB V, Nr. MCMLDV).

⁶⁸ TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. BN-I, BN-II: Testamente aus älterer Zeit (XV–XVI saj.). Näit. sadulsepp Helmich Timmerma[n]s Husffruwe Agnete Kuse (1. 367 p. — 368), pistemaaker Mattis Luke (s.-ü. BN-II, lk. 235–235 p.), kahurivalaja Tyle Klothbraden ja teiste testamendid. Testamendi koostamise korra oli raad kehtestanud juba XIV sajandi keskel ning see oli põhijoontes sama nagu Lüübeki-Tallinna õiguse 1511. aasta redaktsiooniski. (Vt. LUB II, Nr. CMXXXIII, 9, 10.)

Mõnevõrra olid muutunud ka sotsiaalsete kihtide proportsioonid. Eriti arvukaks olid alamad rahvakihid paisunud ümberkaudsetelt aladelt linna valgunud talupoegade arvel. Teiselt poolt oli vaja luua ka soodustusi katku üleeelanud linnakodanike toetamiseks ja varakate immigrandide ligimeelitamiseks. Normaalse elu taastamiseks linnas vajati raha ja töökäsi. Just isikumaks oli see osa linnamaksudest, mida tuli maksta enamikul elanikkonnast.

Kes ei suutnud isikumaksu sularahas tasuda, pidi selle tööga tasa tegema. 1333. aastal näiteks andsid paemurdjad Jacob ja Gossvinus kaks, Borschardus ja Gerhardus neli, Henneke Ylde kaks, Saksemes ja Comule kumbki ühe hunniku paekive isikumaksu katteks.⁶⁹ Mainitud ei kuulunud kinnisvaraomanike hulka, sest väikemaja (*boda*) ei andnud alati kinnisvara omava linnakodaniku õigusi. Neil pidi olema vaid iseisev majapidamine. Ka aastail 1337—1338 andsid eespool mainitud paemurdjad, lisaks neile keegi Inderstucke, isikumaksu katteks teatud hulga paehunnikuid.⁷⁰ Huvitav on üks 1342. aasta sissekanne, milles lühidalt teatatakse, et raehärra Lodwicus Hamer andis eestlase Ylmetoyny majas surnud eestlase (*dicto* Melo) isikumaksu katteks metallivalu puuvormi? (*1 filum lignorum*).⁷¹

1343. aastal asendati relvasepp Nicolaus Plate $\frac{1}{2}$ marga suurune linnamaks tema töötoodetega.⁷² ta pidi maksu katteks andma ühe soomusrüü (*torax*), ühe raudkübara (*1 ferrum pilleum*) ja paari käevarre soomuskaitseid (*1 par cerotecarum armarum*). Järgnevad mitmed sissekanded, mis räägivad isikumaksu asendamisest naturaalmaksuga, samuti sellest, et keegi varakatest kodanikest maksis mõne eestlase eest nende isikumaksu, ning märkmed võlgnevuse ja maksutähtaegade kohta.⁷³

Mõnel juhul on varandusmaksu põhjal võimalik arutada vara suurust. Nii pidi Hinricus Cocus 1338. aasta paiku maksma 10 ööri, mis tal kahe aasta maksust võlgu oli jäänud.⁷⁴ Võimalik, et sel aastal oli isikumaksu suuruseks 5 ööri. Sissekandes märgitud 10 ööri võis aga sama hästi olla võlg, teatud osa mingist suuremast varandusest arvestatud summast koos isikumaksuga.

1337.—1338. aastal maksis Kopekinus Croel $1\frac{1}{2}$ hõbemarka linnamaksu.⁷⁵ Kui maha arvata 4 ööri isikumaksu, siis oli ülejäänud 1,2 marka arvestatud varanduselt, mille koguväärtus võis olla 43,2 hõbemarka (juhul, kui varandusmaks oli 1 killing). Nähtavasti järgmistel aastatel maksis, õigemini võlgnes, Kopekinus Croel raele sama suure summa linnamaksu.⁷⁶

Copekinus Crowel (eelmise isa või koguni sama isik) võlgnes 1342. aastal 3 hõbemarka linnamaksu (kahe aasta eest või mõlemad linnamaksu osad? — *pro suis 2 tallis*).⁷⁷ Kui varandusmaksuks arvata üks killing, oleks tema varanduse koguväärtus olnud 91,5 hõbemarka. C. Croweli võib lugeda jõukate, nähtavasti raevõimeliste Crouwelite suguvõssa.

Vaeste linnaelanike sõltuvus varakatest oli tekkinud juba XIV sajandi esimesel poolel. (Vrd. sunnismaisuse tekkimisega maall!) 1342. aastal maksis härra Constantinus «eestlaste [vähemalt kahe — K. K.] eest» 8 ööri isikumaksu.⁷⁸ Samal aastal maksis raehärra Everhardus de Vnna kellegi eestlase eest isikumaksu 4 ööri.⁷⁹ Sama nähtus on jälgitav trahvirahade ja kodanikumaksu tasumisel.

Vanim teada olevatest testamentidest pärineb 1327. aastast. Selle on koostanud Rutgerus Urtetg (Utrecht) Tallinna raehärrade kui tunnistajate juuresolekul. Oma vallasvara, mille väärtus oli 100 riia marka, ning kinnisvarad jaotas testator kolme

⁶⁹ TM, nr. 109.

⁷⁰ TM, nr. 200.

⁷¹ TM, nr. 240.

⁷² TM, nr. 274.

⁷³ TM, nr. 242—246, 252, 272.

⁷⁴ TM, nr. 186.

⁷⁵ TM, nr. 201.

⁷⁶ TM, nr. 204.

⁷⁷ TM, nr. 238.

⁷⁸ TM, nr. 237.

⁷⁹ TM, nr. 239.

poja ja abikaasa vahel. Isa viimse tahte järgi pidi poeg Willekinus saama 40 riia marka, pojad Hermannus ja Ruthgerus aga kumbki poole kinnistust ning 30 riia marka tingimusel, et testaatori naine oma poja Hermannusega (ilmselt R. Utretgi kasupoeg) ja Ruthgerus *jun.* loovutaksid Willekinusele (poeg R. Utretgi eelmisest abielust?) ja tema tütrele 10 riia marka. Naise kasutada jäid tema elu lõpuni 14 adramaad ja saun (väljaspool linna?), mis pärast tema surma tuli jaotada poegade vahel.⁸⁰

1329. aastal koostatud testamendiga pärandas Wernerus Niger kõik oma kinnisvarad, millest üks asus Fredericus de Hummele kinnistu vastas ning mille juurde kuulus väike maja (pood?) ja kellegi Hugo maja juures asuva väikese maja koos keldriga ning Fredericus Hummere maja all asuva keldri koguväärtuses 60 marka puhtas hõbedas (400 riia marka) Heylwegile ja tema naisele.⁸¹

1342. aastal jaotasid vennad Tilekinus ja Nicolaus Groninc, kellest viimane töötas Tallinnas kullassepana, ema nõusolekul omavahel kogu kinnis- ja vallasvara, mille suuruse ja asukoha kohta puuduvad täpsemad andmed, tingimusel, et nad ema eluaja jooksul tasuvad tema eest linnamaksu ning maksavad talle igal aastal neljal kindlaksmääratud terminil 9 veeringut ning loovutavad pärast tema surma ühe riia marga vaestele.⁸²

1349. aastal jaotasid raehärra Rotherus Dynevari pojad isa päranduse. Poeg Fredericus pidi isa vikaarilt eraldatud 40 riia margalt preestrist vennale maksma kaks korda aastas kokku 3 riia marka renti.⁸³

1368. aastal pärandas raehärra Brand Stalbiter oma lapsele (poeg, tütar?) neli kinnistut, ühe aia ja $\frac{1}{4}$ kalevipoest 200 riia marga väärtuses ning 50 marka sularahas.⁸⁴ 1376. aastal pärandas Gerhard Kuesvelt oma kummalegi pojale 80 riia marka, tütrele aga 100 riia marka ja hõbedast peaehte, naine sai kinnistu koos majakraami ja aiaga ning üht-teist muudki.⁸⁵

Kõige põhjalikum, üksikasjaliku loeteluga varustatud testament XIV sajandist pärineb raehärralt Johann Bulemannilt. See on koostatud 10. augustil 1389. aastal.⁸⁶ Testamendi juurde kuuluv varaloetelu on koostatud nähtavasti samal ajal.

1386. aastal koosnes J. Bulemanni vara kahest majast, saunast, mille ta 1387. aastal loovutas linnale,⁸⁷ 165 riia margast sularahast, 20 kaalumargast sepistatud hõbedast, enam kui 500 riia margast, mis oli välja laenatud (kasvik sel ajal oli 6—6,6%), 31 säilitisest soolast, 500 kangast jämedast lõuendist ning 17 tekkerist kitse- ja sokunahast (kokku 170 tk.). Tartus Ludeke Warendorpi majas oli tal hoiul veel 16 tekkerit (160 tk.) samasuguseid nahku. Vallasvara hulka oli arvatud kuus vaati traani. Kasupoja ja väimehe Curd Padelborniga kahasse kuulus J. Bulemannile Lüübekis sea'se raehärra Bertold Kerckringi keldris säilitatav tünder karusnahku. Narvas oli tal, ilmselt sealse kaupmehe Johan Bycheliga kahasse, kaupu, mille väärtust hinnati 132 riia margale. Peale loetelu leidis J. Bulemanni keldris $\frac{1}{2}$ laevanaela vaha ja muid vähemtähtsaid kaupu ning esemeid.⁸⁸

Testamendist selgub, et Pajupää (Paynpe) külas oli J. Bulemannil neli adramaad, mille ta koos 10-margase aastarendiga ning teatud osaga majakraamist loovutas oma klerikusest pojale Remboldusele. Curd Padelborni kahele tütrele pärandas testaator abiellumise puhuks kummalegi 50 riia marka, preesi ja kuldsõrmuse. Kingsepä, kes

⁸⁰ LUB II, Nr. CMXXXV, 55.

⁸¹ LUB II, Nr. CMXXXV, 65, 133 (1337. a.).

⁸² LUB II, Nr. CMXXXV, 164.

⁸³ LUB II, Nr. CMXXXV, 230.

⁸⁴ LUB III, Nr. MLVII.

⁸⁵ LUB III, Nr. MCXV.

⁸⁶ Igall linnakodanikul oli õigus oma eluajal kinnisvara omavate linnakodanike hulgast valida endale ja oma naisele-lastele eestkostjad ja testamenditäitjad. Kui üks eestkostjatest või testamenditäitjatest suri, valisid allesjäänud tema asemele uue. (Vt. TLRA, § 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 5, art. 23; s.-ü. C. m. 6, art. 20.)

⁸⁷ PR, nr. 123.

⁸⁸ LUB III, Nr. MCCLXIII—MCCLXIV.

olid J. Bulemanni võlglast, pidid testaator hingeõnnistuseks valmistama vaestele 200 paari kingi. Detmer Remensleger, kes Bulemannile võlgnes ühe riia marga, pidi Niguliste kiriku Püha Ihu ja Maarja altari ette panema kaks küünalt. Oma emale, Johann Vilori lesele, pärandas Bulemann 20 riia marka, Detmar Hutwalkerile aga 23 riia marka, mida see talle võlgnes, igale vaesele tuli anda üks artig jne. Kummalegi testamenditäitjale pärandas ta ühe hea kanga üprea kalevit.⁸⁹

Esitatud lühike loetelu annab väga ilmeika pildi mitte ainult J. Bulemanni varanduslikust seisundist ja isiklikest ning kutsealastest sidemetest, vaid mõnel määral sellest ajastustki. Jõukate linnakodanike hingeõnnistuse tagamiseks seekidele, pühakodadele, kloostritele ja vaestele tehtud küllaltki suured annetused aitasid tagada selle seisuse eksisteerimist.

Nagu eeltoodust selgub, moodustab XIV sajandi linnaelanike varandusliku seisundi uurimisel peamise objekti kinnisvara. Ei saa aga loota, et siingi oleks võimalik saada täielikku ja lõplikku ülevaadet.

Peatudes kinnisvara valdamise juriidilistel alustel, meenutame, et Tallinna linnasarase piirid kinnitas Taani kuninganna Margaretha 1265. aasta privileegiga. Nagu kinnitavad linnaõiguse vastavad sätted, kujunes linnasarases paiknevate ehituskruuntide linlastele jagamise kord Lüübeki eeskujul. Ehituskruuntide rendileandmise kord Lüübekis aga tugines omakorda Vestfaali traditsioonidele, kuigi Lüübeki saraseõiguses on mitmeid omapäraseid jooni, mida Vestfaali linnades ei tuntud.⁹⁰ Linnades, kus kehtis saksa linnaõigus, anti linnakogukonnale kuuluvad maad asukatele ehituskruuntideks (*wurten*), võttes selle eest tavaliselt teatud renti (*census arealis, wurtzins*). Soestis, Freiburgis ja mitmel pool mujal maksti krundirenti maahärrale tavaliselt ainult sel juhul, kui maahärra oli ise krundi vahetu omanik. Tallinna sarase piiride kindlaksmääramine 1265. aastal oli ühtlasi selle maa-ala linnakogukonnale läänistamine. Sellega ongi seletatav, et all-linnas jaotas ehituskruunte raad, kes kasseeris ka krundirenti. Kui renditud krunt kuulus mõnele vabale mehele, tuli renti maksta temale, väljaspool linnasarast renditud maatüki eest näiteks mõnele vasallile, kui viimane seda renti polnud kellelegi edasi müünud.

Kinnisvarade valdamise tingimused krundirendiõiguse alusel on kirjas juba Lüübeki-Tallinna linnaõiguse vanemates koodeksites.⁹¹ Nende kohaselt ei andnud krunte rendile mitte ainult linnakogukond, vaid ka kirikud ja kloostrid. Polnud haruldane, et raad seespool linnamüüri paiknevaid krunte koguni päriseks müüs. XIV sajandi teisel poolel võib Tallinnas täheldada krundirendi võlgnike arvu tunduvat vähenemist. Ajavahemikul 1352—1357 oli niisuguseid võlgnikke olnud 42—45,⁹² 1415. aastal aga ainult 26.⁹³

Kui suure osa kõigist kinnisvaraomanikest XIV sajandi Tallinnas moodustasid käsitöölised, selle kohta on võimatu ligilähedastki selgust saada. Paratamatult tuleb piirduda ainult üksikute näidetega.

Nagu A. Laube Rostocki ja Wismari kohta olemasolevate andmete varal kinnitab, ei olnud tähtsamad töökojad, nagu parkkojad, vanutusveskid ja enamik poode, kus ka

⁸⁹ LUB III, Nr. MCCLXIII.

⁹⁰ W. Draeger. Das alte Lübisches Stadtrecht und seine Quellen, HGblI, 1913, H. 1, lk. 66 jj.; W. Ebel, Lübisches Recht. Erster Band. Lübeck, 1971, lk. 291, 318.

⁹¹ TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 5, art. 83: *De censu area[rum]. Quicumq[ue] habet aream to wichbelde rechte unde censu datur annuatim. [et] si possessor aree censum non deb[er]it ad. xiiij. dies post pasche u[e]l ad. xiiij. dies p[os]t festum b[ea]ti Michaelis. Si d[omi]n[u]s aree uolu[er]it exequi coram. aducato. is qui censu[m] non dedit temp[ore] statuto. aducato. iij. solidos componet. [et] censum dabit duplo. si [et]im in area quicq[ua]m edificauit nemini uend[er]e pot[er]it edificia u[e]l edissipare. n[isi] domino cuius [est] area p[ri]mum ea exhibeat. qui si uelit ea s[e]c[un]d[u]m estimatione[m] bonoru[m] uiror[um] emat. q[uo]d si uolu[er]it ea cui uelit sine impedimento uendat; TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 6, art. 95: *Van wort tinse.**

⁹² TM, nr. 510—517.

⁹³ E. v. Nottbeck, Der alte Immobilienbesitz Revals, lk. 75.

käsitöötooteid müüdi,⁹⁴ käsitöölise era- või tsunfti ühisvalduses, vaid kuulusid linnale või suurkaupmeeste perekondadele, kes need käsitöölisele välja rentisid. Nii oli see ka Tallinnas. Samuti tuleb nõus olla A. Laubega selles, et käsitöölise varandusliku seis kindlaksmääramisel ei piisa ainult kinnisvaraomanike eristamisest kinnisvara mitte-omavatest meistritest. Tuleb silmas pidada sedagi, kas kinnisvara oli antud käsitöölise pärisomand või oli tegemist rendimüümise või pantimisega. Rentnik-käsitöölise või pantija oli rendile andjast või pandile võtjast varanduslikult sõltuv ega kuulunud võrdõiguslikuna kinnisvara omavate käsitöölise hulka. Siin ilmneb kõige selgemini varanduslik diferentseerumine tsunftide ja erialade piirides.

Kõrvuti käsitöölisega, kellel oli olemas päris korralik maja (vt. tab. 4), eksisteeris neidki, kellele kuulus vaid väikemaja (*bude*), oli isegi nn. keldriasukaid, kelle arvu kohta allikate põhjal on võimatu täit selgust saada. (Vt. tab. 5). Oli olemas ka käsitöömeistreid, kes kuulusid küll täieõiguslike kinnisvaraomanike hulka, kuid kelle kinnistud olid laenudega koormatud või panditud. Nende kohta on allikates kõige enam sissekandeid just tänu mitmeti põimunud laenu- ja võlaprotsentide ostmise, maksutähtaegade pikendamise ja pandileandmise tähtaegade fikseerimisega. Tabelis 4 märgitud kinnistute valdajad on täieõiguslikud kinnisvaraomanikud. Samast tabelist saame ülevaate ka selle kohta, millised kinnistud olid võlgade koormatud ja kui suured need võlad olid. Erinevused tabelites 4 ja 5 esitatud käsitöölise arvus peegeldavad vahet täieõiguslike, kinnisvara omavate meistrite ja nende käsitöölise vahel, keda eespool nimetatud põhjustel täieõiguslike kinnisvara valdajate hulka ei loetud ning keda allikates seetõttu ka majaomanikena ei märgita.

Nagu vanimaist kinnistusraamatuist järeldada võis, oli kivimajas tavaliselt köetav ainult elutuba (*aestuarium, dönrze*). Tallinna ajaloo kõige varasemal perioodil olid linna territooriumil ülekaalus puuhooned. XIV sajandi jooksul aga muutus ehituspoliitika. Vanim kinnistusraamat mainib kivist elumaju juba arvukalt ning XIV sajandi lõpuks näivad nad ületavat puust elumajade arvu. Selle arjavahemiku sees kaotas *hereditas lapidea* oma esialgse tähenduse 'ait' ning *hereditas lapidea dicta Kornhus* oli käibel vastandina kivist elumajale (*hereditas lapidea, in qua moratur v. hereditas lapidea inhabitatis*). Seda piiritlet aga ei maksa võtta absoluutsena. Ülemsaksa keeles tähendab *Steinhaus* vastandina elumajale ka uuemal ajal aita. Nähtavasti ei olnud harulduseks majad üheainsa köetava ruumiga. Linnaelanikud aga elasid veel hilisematelgi sajanditel ka «külmaades tubades».

XIV sajandi teistest poolest pärineva raekorraldusega lubati seespool linnamüüri asuvaid aedu piirata ainult kivist taraga. Sellest ja teistest tuleohutuseeskirjadest kinnipidamist nõudis raad järgnevatel sajanditel äärmise järjekindlusega.

Käsitöölise kinnisvara koosnes ühest, harva kahest või kolmest elumajast, millele lisaks mõnikord mainitakse ka aita. Kinnistu juurde kuulus puu- või juurviljaaed, mis asus tavaliselt linnavärvate ees väljaspool linnamüüri. Sealsamas asus sageli ka üks, kaks või koguni kolm küüni (*Scheune*). Tallinnas eneses leidis aedu harva, neid oli näiteks Niguliste kiriku ümbruses. Väljaspool linnamüüri asusid ka puukuurid. Nende täpsema asukoha kohta aga on vaid väga nappe vihjeid. Aedade, küünide ja kuuride kohta on tavaliselt märgitud ainult seda, et nad paiknesid mingi värava ees või väljaspool mingit väravat, näit. *vor der Karrienpforte, buten der Karrienpforte*. Seda määrangut tuleb võtta kui kõige üldisemat suunanäitajat, mis ei ütle õieti mitte midagi kõnesolevate objektide tegeliku kauguse kohta linnamüürist ega tähenda seda, et need aiad, küünid või puukuurid oleksid paiknenud mainitud linnavärava vahetus läheduses. Tõnismäge näiteks märgitakse kord Harju, kord Karja värava ees asuvana, samal ajal aga on juttu aedadest, mis asusid Tõnismäe all (*under dem Antonis berge*), kusjuures pole teada, millisest väravast suunda arvestati. Mõnel juhul on siiski võimalik aedade asukohta täpsemalt kindlaks määrata. Üheks orientiiriks on sel puhul Püha Barbara kabel Harju värava ees, mille ümbruses paiknesid arvukad linnaelanike köögiviljaaiad. Kui arvata, et Barbara kabel asus praeguse Lauristini tänava (end. Barbara, XVIII sa-

⁹⁴ A. Laube, ZfG, 1957, lk. 1184.

Tabel 4

Kinnistute valdajad

Tegevus- ja kutsealad ning kinnistuvaldajad	Valdamise aeg	Kinnistu asukoht (Tänavate nimetused ja numeratsioon on tänapäevased)	Kinnistute arv			Kinnistul lausuvad võlad riia markades
			3 ja enam	2	1	
1	2	3	4	5	6	7
Pürjermeistrid ja raehärrad						
Gherd van der Beke	1390—1391, 1393; 1398	Harju 26, 28; Pikk 34; Raekoja plats 14; Vene 7/Apteegi 6	5	—	—	30
Hinse Stoltevot	1393—1395	Harju 26	—	—	1	30+60
Wynandus Voltorp	1379—XIV saj. lõpp	Harju 44	—	—	1	60
Johannes Vorste	1380—1395	Harju 33	—	—	1	—
Henning Rumor	1395—1433	Harju 33	—	—	1	—
Gotfridus Ysured	1367—1379	Kullassepa 18/Niguliste 2	—	+2 poodi	1	—
Albrecht van Rode	1390	Kullassepa 2/Vana-Tooma 1; Kullassepa 4; Niguliste 10	3	—	—	—
Hinricus van Lubbeke	1397	Kullassepa 12	—	—	1	—
Bernhardus Staibiter	1372	Karja 16/Vana-Posti 13	—	—	1	15
Johannes Vasold	1390—1403(?)	Karja 16/Vana-Posti 13	—	—	1	15
Herman Husman	1398—1433(?)	Niguliste 4	—	—	1	100
Hinricus Crowel jun.	1366	Niguliste 16	—	—	1	—
Johannes Lore	1391—1395	Niguliste 16; Viru 4(?)	—	2	—	—
Gerlacus Caporie	1348—1357	Niguliste 18	—	—	1	—
Johannes Hamer	1360; 1361—1373; —1374; 1388—1400	Niguliste 20; Pikk 18a/Säde 3; Pikk 59; Vana-Tooma 4/Voorimehe 3, Vanaturg 6/Suur-Karja 2; Vene 3/Oievimägi 14; Vene 12	8	—	—	—
Johannes de Hervordia	1369—1382	Vana-Tooma 6	—	—	1	—
Thidericus Wickede	1374—1382	Pikk 18a/Säde 3	—	—	1	67,5
Ghoschalvus Schotelmunt	—1369 —1396	Pikk 28	—	—	1	—
Johannes Vilter	1398	Pikk 28; Vana-Posti 8	—	2	—	—
Euerd Hollogher	1398; 1398—XV saj. algus	Pikk 28; Vana-Posti 8; Viru 22; Viru 9	4	—	—	180
Johannes v. Holste	1395—1418(?)	Pikk 54—56(?)	—	—	1	—
Johannes de Molendino	1368—1392; 1371; 1368—1389; 1382	Pikk 1; Rataskaevu 1/ Pikk 2; Pikk 3, Sulevimägi 10	4	—	—	30
Arnoldus de Renten	1375—1380	Pikk 19	—	—	1	—
Hermannus Weldeghe	XIV saj. lõpp	Pikk 23, Pikk 25	—	2	—	—
Arndt Saffenberg	XIV saj. lõpp	Pikk 29	—	—	1	—
Hermannus van der Lippe	1383—1384	Pikk 39	—	—	1	—
Everhardus de Kalle	1365—1378	Pikk 55	—	—	1	—
Alfredus de Lenepe	—1377	Pikk 57	—	—	1	80
Johannes Boleman	1377—1380—XIV saj. lõpp	Pikk 57; Vene 10; Viru 1/Vene 2	3	—	—	50
Hinke Rokelink	1360	Pikk 59	—	2	—	60(?)
Johannes Specht	1392—1395	Pikk 61	—	—	1	30
Goschalvus van den Bruggen	1382	Pikk 67	—	—	1	—
Rychard Ryke	XIV saj. lõpp — 1400	Pikk 71/Tolli 2; Vene 3	4	—	—	—
Johannes Crowel	1391—1392	Rataskaevu 20—22; Vanaturg 6/Viru 2	—	2	—	100

1	2	3	4	5	6	7
Hinco Slotel	1365	Rataskaevu 5	—	—	1	—
Peter Stokestorp	1373	Rataskaevu 7/Vana- Tooma 8	—	—	1	—
Johannes Duderstad	1364—1365 XIV saj. lõpp	Säde 7; Vanaturg 6/ Viru 2	—	2	—	—
Johannes Stoltevot	1389—1399	Säde 7	—	—	1	—
Thydekinus Hoyer	1383—1394	Vana-Tooma 8	—	—	1	—
Tzesarius Stalbiter	1370—1389	Vanaturg 2/Suur-Kar- ja 1	—	—	1	—
Gherd Witte	1393—1430	Vanaturg 2; Viru 3	—	2	—	—
Johannes Dunevar	1366—1374	Vene 7/Apteegi 6	—	—	1	—
Albertus de Rade	1357—1390(?)	Vene 37/Olevimägi 14	—	—	1	—
Arnoldus de Treppe	1373—1385	Vene 4	—	—	1	—
Rotgherus de Lapide	1371	Vene 6	—	—	1	—
Henrich Rumor	1403	Vene 8	—	—	1	—
Hinricus Crouwel	XIV saj. keskel	Viru 18/Sauna 10	—	—	1	—
Thideman Knyp	1397	Viru 14	—	—	1	—
Ludolphus Dunevar	1396	Viru 15/Müürivahe 29	—	—	1	100
Kraami- poodnikud						
Curd	1388—1393	Apteegi 4	—	—	1/8	—
Johannes Kolner	1390—1416	Kullassepa 2/Vana- Tooma 1; Vana-Too- ma 8	—	2	—	—
Hermen Templin	1398—XV saj. algus	Kullassepa 4	—	—	1	3
Johannes Lange	1395—1406	Lai 46	—	2	—	15
Olaff Sette (Zette)	1364—1394	Lai 39	—	—	1	—
Cristianus	1365—1398	Niguliste 4	—	—	1	—
Albertus Gronink	1374—1440(?)	Vana-Posti 11	—	—	1	15
Hinse	1391	Suur-Karja 9/Väike- Karja 4	—	—	1	30
Katelsepad, katlavalajad						
Jacobus	1371; 1368—1392	Harju 19 ja 24	—	2	—	—
Bode	1392—1398; 1399	Harju 19; Niguliste 13	—	2	—	60
Groneman	1397—1463	Kullassepa 12	—	—	1	45
Kingsepad						
Thidericus Nyenborgh	1386—1421(?)	Kinga tn.?.; Suur-Kar- ja 11/Väike-Karja 6	—	2	—	—
Eggerd	1398; 1399—XV saj. algus	Suur-Karja 11/Väike- Karja 6; Rataskaevu 8, 10	—	2	—	—
Ludeke Vorkenbeke	1398—1413	Suur-Karja 15/Müüri- vahe 11	—	—	1	60
Wilkinus Helzberg	1363—XIV saj. lõpp?	Rataskaevu 6	—	—	1	—
Hinse Grifenberg	1390—1395	Rataskaevu?/Lühike jalg 7	—	2	—	15
Thymmo	1382—1388; surnud 1418	Rataskaevu 3	—	—	1	—
Bernd Pallevyr	1397—1414	Viru 14	—	—	1	—
Suurtüki- meistrid						
Johannes	1399 — XV saj. algus	Harju 24; Niguliste 13	—	2	—	15
Sepad						
Conradus Borne	1371—1398	Harju 21	—	—	1	—
Johannes van Berghem	1398—1437	Harju 21	—	—	1	60
Jacobus	1398—(?)	Harju 23	—	—	1	—
Johannes Keilast	1399—1428	Harju 31	—	—	1	30
Jacob Kedder	1398—1408	Niguliste 7	—	—	1	—
Johannes Hamele	1371—1375	Harju 19	—	—	1	—

1	2	3	4	5	6	7
Kõõsnerid						
Rolaf Deblak	1397—1412	Harju 43/Müürivahe 1; Lühike jalg 5	—	2	—	21
Fredericus	1381—1383	Niguliste 9	—	—	1	—
Godekinus	1353—1377	Raekoja plats 12/Apteegi 2	—	—	1/2	—
Kullassepad						
Thidemannus Tzabel	1378—1388	Apteegi 4	—	—	1	—
Johannes van Korne	1388—1393	Apteegi 4; Kullassepa tn. ja Lühikese jala nurgal	—	1 1/3	1/2	—
Bodo Ruland	1391—1395; 1395—1428	Suur-Karja 9/Väike-Karja 4; Pikk 54—56; Rataskaevu 4; Rataskaevu 2/Lühike jalg 1	5	—	—	—
Ulricus	1395—1399	Kullassepa 14; Rataskaevu/Lühike jalg 7	—	2	—	—
Conradus ja Johannes Mandrowe	—XIV saj. lõpp	Lühike jalg 4/Rataskaevu 24; Lühike jalg 4, 6 ja 5; Niguliste 11, Rataskaevu 22	6	—	—	15
Peter van Volme	XIV saj. lõpp	Lühike jalg 2/Rataskaevu 24	5	—	1	—
Olavus	1363—1370	Lühike jalg 5	—	—	1	—
Hermannus van Korne	1385—1398; 1394—1413	Niguliste 10; Niguliste 11	—	2	—	—
Johannes ja Petrus mündimeistrid	1384—1409; 1382	Niguliste 12; Rataskaevu 16	—	2	—	—
Johannes Gryfenbergh	1384—1403(?)	Niguliste 18	—	—	1	—
Thidemannus de Revalia	1377	Niguliste 11	—	—	1	—
Viko Omund	1398—1415	Pikk 1	—	—	1	60
Kannuvalajad						
Johannes	1388—1393	Apteegi 4	—	—	1/2	—
Pagarid						
Wernekinus	1374	Harju 46	—	—	1	—
Bernardus	1369—1377	Harju 21	—	—	1	—
Johannes Vredelant	1377—1433(?)	Harju 21	—	—	1	—
Cristianus Schutte	1364—1377	Lai 39	—	—	1	—
Heysse	1377—1378	Lai 39	—	—	1	—
Johannes Sweves	—1378	Pikk 18	—	—	1	—
Heyne Holste	1398—(?)	Pikk 34	—	—	1	52,5
Johannes Molenbeke	1388—1395	Pikk 61	—	—	1	—
Hermannus	1350—(?) 1361—1395	Rataskaevu 2/Lühike jalg 1; Rataskaevu/Lühike jalg 7	3	—	—	—
Bertold van der Leyne	1396—1397	Vanaturg 2/Suur-Karja 1	—	—	1	—
Vasksepääd						
Petrus (?)	—1346—1376	Harju 23	—	—	1	1
Laurencius Longus	1376—1398(?)	Harju 23	—	—	1	75
Turvissepääd						
Hinricus	—1393	Rataskaevu 24/Lühike jalg 2	—	—	1	—
Rätsepääd, kalevišäärjad						
Hinricus Vrancke	1399—1407	Kullassepa 14	—	—	1	—
Arnoldus	1372—1379	Lai 41	—	—	1	60
Johannes de Mynden(?)	—1366	Niguliste 5	—	—	1	—
Woltzekinus (šäärja)	1381—1385	Pikk 23	—	—	1	—
Rolavus	1385—1389	Pikk 23	—	—	1	—

1	2	3	4	5	6	7
Ghotfried	1389—1415	Pikk 23	—	—	1	—
Clawes Karwel	1399—1467	Raekoja 10; Raekoja 10—12/Vanaturg 1	—	2	—	—
Lubbertus (suri enne 1365. aastat)	?	Apteegi 4	—	—	1	—
Johannes Grantzoye	1380—1405	Raekoja pl. 12/Aptee- gi 2	—	—	1	—
Lihunikud						
Willekinus Wesenberghe	1380—1413(?)	Vene 20	—	—	1	—
Vico	1355—1387	Suur-Karja 14 (?)	—	—	1	45
Johannes Laurentius	1387—1389	Suur-Karja 14	—	—	1	45
Wyllekinus Maydell(?)	1393—1398	Suur-Karja 7/Väike- Karja 2	—	—	1	15
Clawes Vunke	1398—1422	Suur-Karja 7/Väike- Karja 2	—	—	1	15
Herman Louwenborst	1384—1391; 1384—1425	Viru 4, Viru 6	—	2	—	—
Noasepad						
Mirouwe	XIV saj. lõpp — —1429(?)	Kullassepa 16	—	—	1	—
Johannes Koning	1377—1380	Raekoja pl. 12/Aptee- gi 2	—	—	1	—
Pannaisepad						
Erthmarus	1382—1403(?)	Kullassepa 10	—	—	1	45
Laevnikud						
Hinricus Haverlant	1366—1369	Niguliste 16	—	—	1	—
Johannes Klünder	1394—1398	Pikk 63/Oleviste 1	—	—	1	—
Sadulsepad						
Gysekinus	1357—1363	Niguliste 18	—	—	1	—
Petrus	1383—1393	Pikk 18	—	—	1	60
Klaassepad						
Thidekinus	1382—1408	Niguliste 20	—	—	1	—
Johannes	1398 — XV saj. algus	Niguliste 11	—	—	1	45
Lukussepad						
Hinricus	—1366	Niguliste 5	—	—	1	—
Kalurid						
Paulus	1365—1368	Pikk 52	—	—	1	4
Püttsepad						
Andreas	1384—1401	Pikk 58	—	—	1	30
Symon	1355—1362	Pikk 21	—	—	1	4
Nahaparkal						
Ludeke	1398—1404	Pikk 63/Oleviste 1	—	—	1	15
Habemeajajad						
Hinricus	1326(?)—1329	Raekoja pl. 14	—	—	1	—
Saunapidajad- akuõõrid						
Conradus	1369—1408	Raekoja pl. 13	—	—	1	—
Raeteenrid						
Engelkinus	1378(?)—1385	Suur-Karja 14(?)	—	—	1	—
Kivisepad						
Johannes Vorkenbeke	1389—1433	Viru 1	—	—	1	—
Johannes Liste	1376—1405	Vene 27, 29	—	—	1	16
Henne Ceppe	1374(?) — XIV saj. lõpp	Vana-Posti 41	—	—	1	—

Tabel 5

Käsitööliliste paiknemine erialade järgi Tallinna all-linnas XIV sajandil

Asukoht, tn. (Tänapäevased nimetused)	Käsitööalad															
	Rätsepad	Kullas- sepad	Kannu- valajad	Köösnerid	Sepad	Pannal- sepad	Ehtesepad	Klaas- sepad	Pagarid	Püttsepad	Kingsepad	Sadul- sepad	Kalevi- vannatajad	Kivisepad	Voori- mehed	Lihunikud
1. Apteegi	5	1	1	1	7	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. Harju	1	1	1	4	7	2	1	1	2	1	1	1	2	1	1	4
3. Karja	4	2	1	1	2	1	1	1	3	2	1	1	1	1	1	2
4. Kuillasepa	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
5. Lai	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
6. Niguliste	8	1	1	2	2	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1
7. Niguliste kiriku vastas (Rüütli)	6	1	1	1	3	1	1	4	1	2	1	1	1	1	1	1
8. Pikk	1	5	1	2	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
9. Ratskaevu	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
10. Oleviste kiriku lähedal	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
11. Turu (Raekoja plats)	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
12. Vana-Posti	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
13. Vana-Toorna	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
14. Vene	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
15. Viru	1	1	1	1	1	1	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1
Kokku	27	14	1	13	15	3	2	4	15	7	6	3	3	11	1	7

jandi lõpust alates Roosikrantsi tn.) ääres, siis annab see ettekujutuse aedade tegelikust paiknemisest Harju värava ees. Teisteks aedade asukoha täpsemateks orientiirideks on karja ja hobuste jootmise koht Karja värava ees, tiik Viru värava ees ja Nunnakoppel Nunna värava lähistel.

Kuni 1456. aastani on sissekanded kinnistusraamatusse tehtud kronoloogilises järjekorras. Alates 1456. aastast («Das alte Hauptbuch», «Das neue Hauptbuch» I, III) on raamatud tänavate kaupa vihikuteks jaotatud, sissekanded kruntide valdamise kohta aga on tehtud kronoloogilises järjekorras. Eri krundid neis ei ole koordineeritud omavahel jooksva numeratsiooni, vaid kahe naabri järgi, kelle kinnistute vahel (*tusshen*) kinnisvara paiknes. Seetõttu esineb suuri raskusi, kui on vaja kindlaks teha, millist krunti keegi linnakodanik valdas.

Tänu sellele, et linnamüürid ehitati välja XIV sajandi lõpuks, on vana Tallinna all-linn üsna hästi säilitanud oma keskaegse liigenduse ja kinnistute asetuse omapära. See on ehitus- ja arhitektuuriajaloo uurijatel võimaldanud kinnistusraamatute abil mõningaid kinnistuid jälgida XIV sajandist kuni tänapäevaste tänavate ja majade numeratsioonini.⁹⁵ Materjalide, loetelude ja tabelite võrdlemisel aga selgub, et kruntide asukoha, neil paiknenud hoonete arvu ja iseloomu, samuti valdajate osas esineb küllalt olulisi lünki ja puudusi. Osalt on need tingitud allikate lünklikkusest, osalt vastavate arheoloogiliste ja geoloogiliste uurimuste puudumisest. Teatud üldpildi XIV sajandi tegelikest oludest nad siiski võimaldavad saada (vt. tab. 4).

Vana kinnistusraamat — 1456.(1432.)—1628. aastast — sisaldab Tallinna vanalinna peatänavad allpool esitatud järjekorras,⁹⁶ kusjuures põiktänavad on antud peatänavate juurde kuuluvatena:⁹⁷

Pikk tänav	Karja tänav
Lai tänav	Vana-Posti tänav
Vene tänav	Harju tänav
Apteegi tänav	Niguliste tänav
Raekoja plats	Rataskaevu tänav
Viru tänav	Kinga tänav
Vana turuplats	Vana-Tooma tänav
	Kullassepa tänav ⁹⁸

Kõige soodsam kõõgiviljade rajamiseks oli Harju värava esine. Nagu öeldud, ulatusid siinsed linnaelanike aiad kuni püha Barbara kabeli piirkonda, XVI sajandil isegi Tõnismäe jalamile. Seppadele kuulus neist XIV sajandil vähemalt neli, kullasseppadele viis, kõõsneritele kaks, kiviseppale, pagarile, pannaseppale, püttseppale, rätseppale ja sadulseppale igale üks.

Järgmisel kohal aedade rohkuse poolest oli Karja värava ees olev piirkond, kus aiapidamine oli võrdselt intensiivne XIV—XVI sajandini. XIV sajandil paiknes Karja värava ees viis kullassepa, kaks lihuniku, kaks rätsepa, kaks sepa, üks kingsepa ja üks klaassepa aed.

Nunna (*resp.* Sauna) värava esine kujunes aianduspiirkonnaks alles XV—XVI sajandil. XIV sajandil oli siin ainult ühe kullassepa ja kahe rätsepa juurviljaaed.

Vähemal määral olid aedadega asustatud teiste linnavärvade esised alad. Olemasolevatel andmetel paiknes Viru värava ees XIV sajandil ainult üks kullasseppale ja üks püttseppale kuuluv aed.

⁹⁵ L. Tiik, Väljavõtteid Tallinna vanimatest nimisturaamatutest. Kd. I—XXI, 1966—1970. Koopiad Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse arhiivis, P-720, P-747, P-761, P-767, P-772, P-959, P-1043, P-1044, P-1045, P-1047, P-1066, P-1076, P-1101, P-1175 ja P-1309.

⁹⁶ TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. a. 35b: Das alte Hauptbuch 1432—1437, 1455—1627; s.-ü. A. a. 35c: Das neue Pergament Hauptbuch 1490—1805, I. Teil; TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. a. 35b: Das neue Pergament Hauptbuch 1532—1805, II. Teil.

⁹⁷ Vt. A. Kivi, Tallinna tänavad. Tallinn, 1972, vastavad märksõnad.

⁹⁸ Kuna XV—XVI sajandil elas selles tänavas arvukalt kannuvalajaid, siis on «Kannengeterstrate» üks Kullassepa, mitte aga Harju tänava nimetusi, nagu väidavad E. v. Nottbeck ja A. Kivi. (Vrd. A. Kivi, Tallinna tänavad, lk. 33, 57.)

Linnast mere pool paiknevaid aedu tähistatakse erinevalt: 1) mere ääres (*juxta mare sitam* XIV saj. ja *bij. der zee* XV saj.) paiknes XIV sajandil ühe kullassepa aed; 2) Ranna värava ees oli kõnesoleval sajandil kaks püttseppale ja üks voorimehele kuuluv aed.

On mõistetav, et kõõgiljuaaedade ostmisel või rentimisel peeti esmajoones silmas kaugust elukohast ning seepärast on võimalik käsitöölise elamukvartaleid seostada nende juurviljuaaedade asukohaga lähima linnavärava ees.

Mis puutub käsitöölise kinnisvara koosseisu mainitud puukuuride (*holtrum*) asukohta, siis paaril korral on nende asukohta määramiseks mainitud Suurt Rannaväravat, Nunnakoplit ja lubjaahju. Nähtavasti paiknesidki linnaelanike puukuurid selles sadamalähedases piirkonnas.

Nagu arvukad näited kinnitavad, ei olenenud käsitöölise varanduslik seisund mitte niivõrd neist enestest, nende isikust, kuivõrd turukonjunktuurist ja kaubanduspoliitikast, mis alati ja kõikjal on olnud tihedalt seotud sise- ja välispoliitiliste sündmustega. Tähtsa kaubakeskusena pakkus Tallinn soodsaid majanduslikke võimalusi väärismetalle töötlevatele käsitöölisele, kellede arv oli siin XIV sajandi lõpul suhteliselt suur. Tegelikult vajati neid siin veel suuremal hulgal. Soodustatud töötingimused ja madalamad trahvimäärad Tallinnas 1393. aastast kehtivas kullasseppade ameti skraas, võrreldes Lüübeki ja Riia skraade vastavate sätetega, kinnitavad, et selle ala meistrite järele tunti siiski veel vajadust. Sellega on ka seletatav väärismetalle töötlevate käsitöölise erakordne majanduslik jõukus Tallinnas XIV sajandi lõpul. Kõnesoleva sajandi 70-ndatest aastatest kuni XV sajandi alguseni kuulus kullasseppadele Johannes ja Conradus Mandrowe'le, kes olid vennad, mitu kinnistut Lühikese jala väravast kuni Rataskaevu (Rüütli) tänavale lõpuni.⁹⁹ Samas tänavas asus üks kullassepp Bodo Rulandi kinnistustest¹⁰⁰ ning üks kullassepp Johannes van (de) Korne majadest ja juurviljaedid. Teise kinnistu, mis asus Apteegi tänavas, omandas J. v. Korne abiellumisel rätsep Lubbertuse tütrega.¹⁰¹ J. v. Korne poeg Hermannus omandas lisaks isalt päritule 1394. aastal kinnistu Niguliste tänavas.¹⁰² Hermannus van Korne (suri 1413. a.) oli tolleaegses Tallinnas jõukamaid mehi, kes oma kinnisvarade arvel pärandas tütrele 400 riia marga suuruse kapitali ning 5 kaalumarka väärismetallist ehteid.¹⁰³ Kõnesolev vallasvara on suurim XIV saj. lõpust ja XV saj. algusest teada olevatest. Rataskaevu ja Niguliste tänaval asusid ka mündimeistritest vendade Johannese ja Peteri kinnisvarad¹⁰⁴ jne.

Nagu eespool öeldud, olid XIV sajandi lõpul Tallinnas ülekaalus juba kivimajad. (Nende jagunemisest tänavate kaupa annab ülevaate tab. 2.)

Nelja kinnistu — kahe Harju tänaval, ühe Vana-Posti ja ühe Niguliste tänaval paikneva — kohta on teada, et puumajade asemele ehitati kivimajad. Aastal 1386 kohustus vasksepp Laurencius Longus kahe aasta jooksul oma Harju tn. 23 asuva puumaja asemele ehitama kivimaja, sama pidi 1397. aastal tegema raehärra Hinrik van der Beke, kelle kinnistu paiknes Harju 25/Vana-Posti 2. Juba varem, 1385. aastal, oli seda teinud kivisepp Henne Cep (Tzepe) Vana-Posti tänavas. 1383. aasta paiku lubas Jacobus Kallevier raega sõlmitud kokkuleppe alusel oma Niguliste tn. asuva puumaja asemele nelja aasta jooksul ehitada kivimaja.¹⁰⁵ Kokkuleppe mitтетäitmisel pidi kinnistu *jus Estonicum*'i¹⁰⁶ järgi minema linna valdusse.

⁹⁹ EB II, Nr. 352, 454, 515, 566, 676, 690, 691, 786, 823, 824, 829; EB III, Nr. 87, 90, 235, 250; PR, nr. 83, 173, 200, 204, 287, 341, 372.

¹⁰⁰ EB II, Nr. 775, 776, 831; EB III, Nr. 8, 110, 143, 144, 171, 188, 190, 265, 287, 349, 350, 362, 471, 523, 582, 591, 652, 654, 807, 814, 842, 881, 896, 998; PR, nr. 57, 361, 373, 480, 510, 527, 670, 739, 840.

¹⁰¹ EB II, Nr. 163, 307, 530, 551, 552, 610; EB III, Nr. 86, 165, 304, 305, 311, 344, 362, 431, 673, 679, 693, 713, 723, 807, 813, 847; PR, nr. 499.

¹⁰² EB III, Nr. 344.

¹⁰³ PR, nr. 499.

¹⁰⁴ EB II, Nr. 595, 798; EB III, Nr. 45; PR, nr. 7a, 157, 224, 225, 247, 261, 718.

¹⁰⁵ EB III, Nr. 116; PR, nr. 309; EB III, Nr. 18.

¹⁰⁶ *Jus Estonicum*'i ümber on tekkinud hulk fantastilisi teooriaid. Tegelikult näib asja juriidilise taust olevat õige lihtne. Nimelt võis Lüübeki õiguse järgi linlane oma

Tabelist 2 saame küllaltki ülevaatliku pildi kinnistute hindadest. Enamasti ei ole need otse antud, vaid arvestatud alammäärana võlasummast, millega kinnistut oli võimalik koormata, mõnel juhul aga on hind ostu-müügi või pantimislepingus fikseeritud. Nagu tabelist 2 näha, oli puumaja hind vähemalt 10, 12, 15 riia marka, kõige kallimad neist maksid 50—60 marka. Kivihoonete hindade vahe oli märksa suurem. Väiksemate eest maksti 50—60, suuremate eest aga 100, 145, 150 marka. Üks hinnalisematest näib olevat olnud Niguliste tn. 10 paiknenud kivimajade kompleks, mille näol oli kullassepp H. v. Kornel võimalik oma tütrele pärandada 400 riia marga suurune kapital.¹⁰⁷

Ülisuur hoonestatud krunt paiknes nähtavasti Vene tn. 37/Olevimägi 14, mille Tallinna komtuur Arnd van Altena 1397. aastal ordumeistri soovitusel ja rae volitusel 1000 riia marga eest pantis Ahvenamaa asehaldurile J. Abrahamssonile, et saada summasid Tallinna kindlustuste tugevdamiseks, makstes talle 5 marka laenuprotsentideks.¹⁰⁸ Seega oli laen tolle aja kohta saadud vägagi soodsatel tingimustel.

Tabel 4 annab ülevaate raehärradele, keskaupmeestele ja käsitöömeistritele kuulunud kinnisvarade paiknemisest linnamüüri piiratud territooriumil. Nagu näeme, koondus XIV sajandi lõpul kõige arvukamalt kinnistuid raehärra ja suurkaupmehe Johannes Hameri kätte — tervelt 8. Temaga konkureerisid kullasseppadest vennad J. ja C. Mandrowe'd, kes valdasid kuut kinnistut. Kuue kinnistu omanikuks oli ka raehärra ja pürjermeister Gherd van der Beke ning kullassepad Peter van Volme ja Bodo Ruland. Neli kinnistut oli raehärradel Everd Hollogheril, Johannes de Molendinol ja Rychard Rykel. Kolme kinnistu omanikuks olid raehärrad Albrecht van Rode, Johannes Bulemann ja pagar Hermannus. Kahe kinnistu omamine oli suur- ja keskaupmeeste hulgas üsna tavaline.

Enamikul käsitöölistel, kes majaomanike hulka kuulusid, oli vaid üks elamu. Mõistetavalt olid suurimate võlgadega koormatud suurkaupmeeste kinnistud. Nii näiteks lasus Everd Hollogheri kinnistul vähemalt 180 ning Herman Husmani ja Johannes Crouweli kinnisvaral 100 riia margane võlg. (Vt. tab. 4.) Käsitöölistele kuuluvatest kinnisvaradest olid suuremate võlgadega koormatud tulukamatel aladel töötajate omad. Üldiselt olid laenuprotsendid linnakodanikele XIV sajandil eespool palju kordi märgitud põhjustel võrdlemisi ebasoodsad. XIV sajandi esimesel poolel võeti 10, sama sajandi teisel poolel 6,6 ja XV—XVI sajandil peaaegu alati 6%. Esmakordselt võeti 6% Johannes Pulhaveri Viru tn. 15/Müürivahe 29 asuvale kinnisvarale aastail 1396—

linnasarases asuvaid kinnisvarasid pärandada ainult sama linna kodanikule. Kui linnakodanik oli abiellunud maanaisega, ei olnud tema surma korral lesel õigust linnast lahkudes vabalt käsutada muud kui oma kaasavarana kaasatoodud vallasvara. Kui aga mehel seadusjärgseid pärijaid linnas ei olnud, läksid tema kinnisvarad linna valdusse. See eestlastele määratud raekorraldus on üle kandunud ka vasallidele ning seadis nii aadliku mittevaba talupojaga ühele pulgale. See tõik räägib feodaalse linna suurest iseseisvusest rüütelkonna suhtes.

Kõnesolevast neljast ümberhitatud majast kuulus kolm eestlastele.

Kuigi majade suurus oli väga varieeruv, on ilmne, et juba XIV sajandi lõpul andis end Tallinnas tunda elamispinna nappus. Kui kindlatel andmetel teada olev majade arv jagada linnaelanike arvuga, siis tuleks keskmiselt iga maja kohta vähemalt 25 inimest. Isegi suurte majade puhul aga peetakse normaalseks vaid 15—20 elanikku. Seega ei jätkunud normaalset elamispinna umbes kolmandikule Tallinna elanikest ning veel XIV sajandi lõpulgi pidi paljudel kruntidel paiknema mitmesuguseid hooned, mida vaid hädaelamutena kasutati. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 5: Lateinischer Kodex des Lübischen Rechts, 1257, § 17: *De d[omi]na uolue[n]te nubere militi*; § 18: *De d[omi]ne de foris i[n] civitatem nube[n]te*; s.-ü. C. m. 6: Deutscher Kodex des Lübischen Rechts, 1282, § 8: *Van der echtschop*; § 9: *Van echtschap*; 1347. a. *transsumpt*; § 17: *Heft eyne vrouwe eynen rydder van buten nymp*; § 18: *Eft eyne vrouwe buten der stad wonet unde nemet vnser borger eynen*.) Pole midagi imestada, kui räägitakse alamtatesse rahvakihtidesse kuuluvate linnaelanike ulalustest pimedates ja kütmata keldrites, põõningutel, aitades, lautades, tallides, kirikutes jm.

¹⁰⁷ PR, nr. 499.

¹⁰⁸ PR, nr. 1149.

1413 tehtud 100-margaselt laenult. Nagu tabelist 4 näha, on käsitööliste kuuluvatest kinnisvaradest võlgadega koormatud vaid suhteliselt mõõdukas osa ning nende kinnisvarade müümist võla katteks ilmselt veel ei esine.

6. Tallinna kodanikkonna sotsiaalsest struktuurist

Analüüsidest maksunimistuid, kinnistus- ning arve- ja märkmeteraamatuid, püüdsime esmajoonel kindlaks määrata käsitööliste varanduslikku seisut. Käsitööliste osa linna sotsiaalses struktuuris selgelt näha esiletõusmiseks teeme lõpuks katse modelleerida olemasoleva materjali alusel Tallinna maketi vähendatud mastaabis ning kavandada linna sotsiaalse struktuuri uurimise skeemi kontuurid. Lähtematerjali lünklikkust arvestades tuleb taas rõhutada, et esitatud arvud on vaid minimaalarvud.

Kinnisvara omamist või mitteomamist, kuigi see on üks peamisi kriteeriume linnaelanike kihtidesse liigitamisel, ei saa, nagu juba märkisime, võtta reservatsioonideta. Paratamatult kerkib üles kinnisvara väärtuse küsimus. Nagu kinnistusraamatute põhjal teada, kuulusid kinnisvaraomanike hulka nii need, kelle valduses oli ainult kas kelder, kuur, tall, ait või aed, mille väärtus võib olla ainult mõni riia mark, kui ka need, kel oli mitu maja ja krunti, mille koguväärtus ulatus sadades markadesse.

Kõige üldisemates joontes tavatsetakse XIV sajandi linnaelanikkond jaotada ülem-, kesk- ja alamkihtiks, eristades igas kihis veel arvukaid kihistusi. Seejuures aga ei tohi unustada, et nende kihtide ja kihistuste vahel ei eksisteeri kusagil absoluutseid piire. Käesolevas artiklis ei ole võimalik peatuda selle probleemi vaieldava ilmele. Jättes kõrvale kõik ilmaliku võimu esindajad peale linna omavalitsusaparaati kuuluvate ja vaimuliku seisuse tervikuna, lähtume kindlat sisu omavast mõistest *Bürgernehmung*. Selle kohaselt ei ole sisuliselt õige ülemkihti, s.t. patriitside hulka arvata kullasseppa kui käsitöölisi isegi sel juhul, kui tema varanduse väärtus oleks ületanud kõigi raeliikmete varanduse väärtuse kokku. Samal ajal aga tuleb mitut maja omavaid käsitöölisi linna sotsiaalses liigenduses paratamatult käsitleda kui üleminekunähtust keskkihist ülemkihti. Sotsiaalsel liigendamisel on ilmselt ebaharilik lähtuda vaid linlaste seisusest. Niisiis arvame ülemkihti hulka pürjermeisterid ja raehärrad, kes kuulusid suurkaupmeeskonda, ja kullasseppad, kellel oli mitu maja. Keskkihiti kuulusid umbes sama suur keskaupmeeskond, nn. kremerid, ja käsitöölised. Keskkihiti tipus paiknesid keskaupmehed ja kullasseppad. Teised metallikäsitöölised, koosnerid, tiserid, maalrid, klaasseppad, mitmesugused raamatunikud, pagarid ja kondiraiujad (*knockenbauer*) moodustaksid keskkihiti teise kihistuse, lihunikud (*slachter*), rätsepad, kingsepad ja kivisepad kolmanda, ülejäänud alumise kihistuse.

Alamkiht oli kahtlemata arvukaim ja rohkem kihistunud. Tema kohta aga on kahjuks kõige vähem andmeid. Need olid mitmesuguste juhuslike töödega leiba teenivad inimesed (*losdriver*) või sellid, õpipoisid, teenijad, sulased, välja arvatud härraste ja raeteenrid, kellelt nõuti kuulumist kodanikuseisusesse, ja muud nendetaolised. XV—XVI sajandi tsunftisunni tingimustes, mil käsitöömestri õiguste omandamine oli seotud kodanikuseisusesse astumise, kinnisvara omandamise ja abielusõlmimisega, mis sageli oli samal ajal kinnisvara omandamise vahendiks, muutuvad mõnevõrra kesk- ja alamkihti piiritlemise kriteeriumid. Selle tagajärjel kahanes keskkihiti ning suurenes alamkiht tema alamate kihistuste arvel.¹⁰⁹ Selline kontsentreerumine saavutas kulminatsiooni manufaktuurtootmise üleminekul.¹¹⁰ Sellest järeldub, et XIV sajandil oli määravaks linnaelanike kihtide ja kihistuste piiritlemisel *Bürgernehmung* laiendatud tähendus,

¹⁰⁹ Sama on järeldanud ka K. Fritze, *Entwicklungsprobleme der Sozialstruktur der Städte im Ostraum im Spätmittelalter*, lk. 17.

¹¹⁰ K. Marx käsitleb raamatus «Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen» (Berlin, 1952, lk. 52) tsunftiväliseid päevatöölisi ja teisi alamkihti kuuluvaid linnaelanikke kui tõelise palgatöö kujunemise elementi. F. Engels räägib samas tähenduses «embrüonaalsest proletariaadist» linna plebeide hulgas. (F. Engels, *Der deutsche Bauernkrieg*, Rmt.: K. Marx — F. Engels, Werke, Bd. 7, Berlin, 1960, lk. 339; K. Marx, *Das Kapital*, Bd. 1, Rmt.: K. Marx — F. Engels, Werke, Bd. 23, Berlin, 1962, lk. 380.)

s.t. millega üks või teine linnaelanik endale ülalpidamist teenis ja teenida sai. Nii leidus kinnisvaraomanikke kõigis kolmes kihis, kuid just ülalpidamise hankimise viis ja see, kas kinnisvara väärtus oli 5 või 15, 45 või 60—100 riia marka, määras linnaelaniku kuuluvuse ühte või teise kihti. Igal käsitöölisel pidi olema ja oligi iseseisev majapidamine, sest muidu poleks tal olnud võimalik toota.

Niisiis, nagu juba eespool öeldud, on kihtide piiritlemisel peamine linlase kutsealane tegevus. Teataval erialal töötajate arvukus, milles kajastub selle elukutse rentaaubus, s. o. erialad, mille ühiskondlik vajadus ühel või teisel etapil esiplaanile tõstis, ei ole seejuures määrav. Juba XIV sajandil oli väljaõpe¹¹¹ ja töödeldava tooraine väärtus käsitöölise puhul ning ostatevate-müüdavate kaupade väärtus kaupmeeste puhul varandusliku seisundi ning kihtidesse jagunemise kriteeriumiks. Tallinn aga, nagu juba varemgi arvatud, oli sel perioodil transiitkaubanduse keskus, kus toiduainete tootmise ja töötlemisega tegelevate käsitöölise arv oli enam-vähem võrdne suur- ja keskkaupeeste arvuga. Ehitustööde ja rõivastusesemete valmistamisega seotud käsitöölise arv oli enam-vähem võrdne ning moodustas umbes kaks kolmandikku suur- ja keskkaupeeste arvust. Väikekaupmeeste kategooriasse kuulusid sisuliselt kõik käsitöölised, kes tootsid turu jaoks. Keskkaupeemehed etendasid teatud piirini vahendaja osa suurkaupmeeste ja käsitöölise vahel, kuna ei suur- ega keskkaupeemeskond ei turustanud oma tooteid.

Arvukuselt järgmisel kohal olid metallikäsitöölised. Ainult välisturu tarbeks ei töötanud ühegi eriala meistrid.¹¹²

Keskaegse Tallinna tähtsamatest eksportartiklitest nimetagem kanepiheieta kui poolfabrikaati Lüübeki ja Skandinaavia linnade köietööstusele ning tahatud paekivi-tooteid. Kaudselt olid välisturuga seotud püttsepad.

Kullasseppade, hõbeseppe ja mündimeistrite suhteline arvukus Tallinnas on tüüpiline transiitkaubalinnale, kus vahetusväärtusena kasutati erinevat päritolu ja väga erineva puhta metalli sisaldusega töödeldud ja töötlemata väärismetalli. Kullasseppade arv linnas on öieti üks kaubakäibe mõõtühikuid. Nende omavaheline proportsioon aga nõuab veel selgitamist.

Suurkaubandus Tallinnas oli XIV sajandi teisel poolel umbes 90 patriitsiperekonna käes,¹¹³ keskkaupeanduse alal tegutses 70—90, väärismetallide töötlemisega 15—20, toiduainete töötlemisega 150—200, ehitustegevusega 160—200, metallitöötlemisega 80, tekstiilitootmise ja -töötlemise, püttsepatöö, suurkaubanduse abitööde ja raateenistusega 30—40 perekonda. Ulejäänud käsitöö- ja kutsealade tegeles 25—30, haruldastel käsitööaladel 10—15 perekonda (vt. tab. 6). Suurkaupmeeste perekonna suuruseks võiks arvata vähemalt 5—7, keskkaupeeste ja tulutoovamate käsitöömeistrite perekonna suuruseks 4—6, alamatel käsitööaladel tegutsejate perekonna suuruseks võiks olla 3—5 inimest. Kui linnaelanike arv XIV sajandi keskelt kuni sajandi lõpuni lähenes 6000-ni, siis jaguneks kaupmees- ja käsitööliskond koos perekonnaliikmetega (selle, õpipoisse, sulaseid ja teenijaid ei ole arvestatud) Tallinnas järgmiselt: suurkaupmeeskonda kuuluks keskmiselt 585, keskkaupeemeskonda 445, toiduainete tootmise ja töötlemisega tegelevate käsitöölise hulka 900, ehitustöid tegijate hulka 840, rõivastusesemete valmistajate hulka 450, metallitöölajate hulka 540 jne. (vt. tab. 3, 6). Kokku saaksime neid keskmiselt 4525. Ulejäänud, umbes 1470, olid sellid, õpipoisid, teenijad, sulased, toatüdrukud, kerjused, kroonilised haiged. Seega moodustas kaupmeeskond linnaelanike üldarvust 10%, käsitöölisi ja muude kutsealade esindajaid oli 66%.

¹¹¹ Meenutagem, et suurkaupmehed olid oma aja haritumad inimesed. Nad valdasid keeli, tundsid paljude rahvaste tavasid ja kombeid ning eri kultuuriipiirkondade omapära. Oma kutsealases tegevuses rakendasid nad sajanditepikkusi ühiskondlikke kogemusi. Lühidalt — nad olid palju käinud ja palju näinud inimesed.

¹¹² Mecklenburgi ja vendi linnade kohta vrd. A. Laube, *Wirtschaftliche und soziale Differenzierung innerhalb der Zünfte des 14. Jahrhunderts, dargestellt am Beispiel mecklenburgischer Städte*. ZfG, 1957, lk. 1183.

¹¹³ Vt. F. G. Bunge, *Die Reveler Rathslinie nebst Geschichte der Rathsverfassung und einem Anhang über Riga und Dorpat*. Reval, 1874, lk. 53 jj.; E. v. Nottbeck, *Die älteren Rathsfamilien Revels*. Reval, 1875, lk. 28 jj.; TM, lk. XXXIV—XXXV.

Kaupmeeste ja käsitöölaliste arv Tallinnas XIV sajandi teisel poolel

Tegevusalad	Perekondi	Perekonna suurus	Perekonnaliikmeid kokku
Suurkaupmehed	90	6—7	540—630
Keskkaupmehed	70—90	5—6	350—540
Toiduainete valmistamine	150—200	4—6	600—1200
Ehitustööd	160—200	3—6	480—1200
Rõivastusesemete valmistamine	100—120	3—5	300—600
Metallitöötlemine	95—100	4—7	380—700
Tekstiilitöötlemine	35—50	3—5	105—250
Püttsepatööd	30—40	4—6	120—240
Suurkaubanduse abitööd	30—40	3—5	90—200
Raateenistus	25—30	3—6	75—180
Muud erialad	30	3—6	90—180
		K o k k u	3130—5920

Iseseisvat majapidamist omas 75% linnaelanikest. Linna sotsiaalses struktuuris moodustas ülemkiht 8—10, keskkiht, välja arvatud kalurid, lihunikud-tapjad, paemurdjad, töömehed, soolakandjad, õllekandjad, mündrikud, kandjad, prügivedajad, gildisulased, köiepunjad, küünlategijad, lausaasagijad, linnakarjused, vooi- ja väikevoormeheid, nahaparkalid, tallisulased, tänavasillutajad, veevedajad, söepõletajad, traani- ja tõrvaajajad, lubjapõletajad jne., 34—38 ja alamkiht 54—56%.

Võrdluseks märgime, et K. Fritze jälgib oma ettekandes, mida käesolevas artiklis on mitmel puhul tsiteeritud, üksikasjalikult Rostocki sotsiaalses liigenduses ajavahe- mikul 1409—1533 toimunud muutusi ja jõuab järgmistele tulemustele.

1) Patriitsiaat (maksis üle 15 marga linnamaksu aastas) moodustas 1409. aastal maksuvõimelisest elanikkonnast 0,4, 1533. aastal 0,5%.

2) Valdavas enamikus keskkaupe meestest koosnev osa maksukohustuslikust linnaelanikkonnast (maksis aastas 3—14(!) marka; amplituud on ilmselt liiga suur) moodustas vastavalt 10,1 ja 14,5%.

3) Silmanähtavat allakäiku ilmutas kolmas, suur maksumaksjate grupp, kes ilmselt koosnes käsitöölisest (maksid 9 killingit kuni 2 marka aastas), moodustas vaadel- davail aastail vastavalt 55,1 ja 21,4%.

4) Kõige hoogsamat kasvutendentsi ilmutasid alamad rahvakihid (linnamaksu suurus 0—8 killingit), suurenedes 34,4-lt 63,6%-le.¹⁴⁴

Kuigi 2. ja 3. kategooria piiritlemise printsiipi tuleb pidada meelevaldseks, toeta- vad üldtulemused meie poolt käesolevas artiklis linnarahvastiku sotsiaalse liigenduse ja selles toimunud muutuste kohta avaldatud seisukohti. Samuti toetavad neid H. v. z. Mühleni arvutuste tulemused. Kuigi need arvutused on tehtud ainult 1538. aasta maksunimistu põhjal, suurendab nende väärtust tubli annus autori uurijatalenti ja kogemusi. Nende arvutuste põhjal moodustas Tallinnas 1538. aastal ülemkiht 18, kesk- kiht 22, alamkiht aga 60%.¹⁴⁵ Näeme, et Mühlenigi arvutuste tulemustes peegelduvad samad tendentsid, mis kajastuvad käesolevas uurimuses ja mida võisime täheldada ka K. Fritze andmetes Rostocki ja teiste hansalinnade sotsiaalses struktuuris toimunud muutuste kohta.

¹⁴⁴ K. Fritze, *Entwicklungsprobleme der Sozialstruktur der Städte im Ostsee- raum im Spätmittelalter*, lk. 13—14; J. Schildhauer, *Soziale, politische und religiöse Auseinandersetzungen in den Hansestädten Stralsund, Rostock und Wismar im ersten Drittel des 16. Jh.* Rmt.: *Abh. zur Handels- u. Sozialgeschichte*, Hrsg. im Auf- trag der HGV, Bd. II, Weimar, 1953, lk. 42—45. Kõige põhjalikumalt on läbi uuritud Rostocki sotsiaalne struktuur. (Vt. J. Schildhauer, *Die Sozialstruktur der Han- sestadt Rostock von 1378—1569*. Rmt.: *Hansische Studien*. Berlin, 1961.)

¹⁴⁵ H. v. z. Mühlen, *Versuch einer soziologischen Erfassung der Bevölkerung Revals im Mittelalter*. HGB11, 1957, lk. 61 jj.

*

Seniseid hansalinnade sotsiaalse struktuuri uurimise tulemusi kokku võttes tuleb nõustuda K. Fritzeaga, et Läänemere-linnade sotsiaalse struktuuri uurimine on alles lapsekingades ning seni kasutatud meetodid vajavad olulist täiendamist matemaatilistega. Sellest hoolimata annavad juba olemasolevad tulemused teatud ettekujutuse linnarahvastiku koostisest ja sotsiaalsest liigendusest keskajal, samuti kihtide ja kihistuste proportsioonides toimunud muutuste tendentsidest. Need muutused peegeldavad ühiskondliku tööjaotuse arenemist, mis paratamatult pidi viima ja viiski feodaalsete tootmissuhete asendumisele uute, progressiivsete tootmissuhetega. Seni tehtu on teatud mõttes vaid ettevalmistavaks etapiks linnarahvastiku sotsiaalse struktuuri sügavamaks ja mitmekülgsemaks analüüsimiseks tulevikus. See aga eeldab eelkõige eri sotsiaalsete gruppide põhjalikumalt tundmaõppimist, mis avab võimaluse suuremate üldistuste tegemiseks.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud
15. III 1974

К. КАПЛИНСКИ

РЕМЕСЛЕННИКИ В СОЦИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ ТАЛЛИНА В XIV ВЕКЕ

Резюме

Имущественное положение, социальная и профессиональная структура населения средневекового Таллина до сих пор не служили предметом комплексного исследования. Сохранившиеся по Нижнему городу материалы позволяют в какой-то мере рассматривать эти вопросы уже со второй половины XIV века. Автор данной работы опирается в основном на налоговые списки второй половины XIV века (Таллинский городской архив, ф. 230, сп. 1, ед. хр. А. д. 12; Erhebung des Schosses aus den Kirchspielen zu St. Nicolaus und Olaus 1369, 1371, 1372, 1374, 1385, 1390, 1392, 1399, 1400, 1424), которые еще не публиковались, а также на данные наследственных, рентовых, расчетных и иных городских книг, и сохранившиеся завещания. Упомянутые последними источниками в большинстве своем опубликованы.

Прежде всего дается обзор литературы по данной проблеме и использованных источников.

В третьем разделе работы автор останавливается на численности населения Таллина в конце XIV века и ее изменениях по налоговым спискам, применяются методы исследования ганзейских городов, разработанные Х. Самсоновичем. При определении границ заселения использованы данные налоговых списков второй половины XIV века. Результаты приведены в табл. 1, где в первом столбце указаны годы налоговых сборов, во втором — число хозяйств в городских приходах Нигулисте и Олевисте, в третьем — предполагаемое количество домов в этих приходах. Наиболее полон налоговый список 1374 года, который фиксирует около 580 хозяйств в приходе Нигулисте и 503 хозяйства в приходе Олевисте. К этому периоду относятся и крупные крепостные и строительные работы в Нижнем городе. В упомянутом году число налогоплательщиков-горожан было наибольшим для того столетия. В Нижнем городе насчитывалось 1083 самостоятельных хозяйства, причем жилых домов около 530. Если среднюю величину семьи принять за 4—5 человек, общее число горожан, включая и не имеющих самостоятельного хозяйства, получим равным 6000. Частота заселения на 1 га тем самым составляла в среднем 200 человек, а количество домов на 1 га предположительно 19.

В 1380-е годы город, очевидно, пережил эпидемию чумы, которая особенно опустошительно повлияла на наиболее тесно заселенный приход Нигулисте. Низкой была численность населения в 1385—1390 годах, когда количество налогоплательщиков не достигало даже 2500. Плотность заселения равнялась лишь 80—100 человекам на 1 га. К 1399 году общее число налогоплательщиков увеличилось до 3600, а плотность населения — до 160 на 1 га. Таким образом, численность населения в Таллине и на рубеже веков не достигла уровня начала 70-х годов. Вполне понятно, что подобные колебания численности населения не могли не влиять на экономику и строительную деятельность Таллина. К сожалению, проведенные до сих пор исследования этого фактора не учитывали.

Как явствует из табл. 2, во второй половине XIV века на территории Таллина было 170—200 застроенных участков. Типичных для ганзейских городов двухэтажных камен-

ных зданий, рассчитанных на 3—5 семей, насчитывалось, очевидно, 50—70. Кроме того, представляется возможным выделить 40—50 деревянных домов на 1—3 семьи каждый. Примерно о 80 зданиях данные отсутствуют. Предполагается, что и в них проживало по 1—3 семьи.

Кроме крупных каменных и деревянных домов, на участках было много хозяйственных построек, нижние этажи которых подчас использовались и для жилья. Рядом со многими большими жилыми зданиями, а также в переулках строились маленькие домики типа *bude*, которые, как правило, выполняли функции магазинов и рабочих комнат, а частично и жилья. Собственник *bude* не всегда получал права владельца недвижимым имуществом. Количество таких домиков в Нижнем городе в конце XIV века могло быть около 800.

В среднем в 60 двухэтажных домах проживало до 2000, в 45 деревянных домах — 800—1000 человек. В остальных 80 домах обретали кров 600—800 и в домах типа *bude* — 1000 человек. Всего в них проживало примерно 4400 человек. Остальные были жителями предместий Каламая и Кёйсмяэ или же ютились в погребах, амбарах, сараях и хлевах. Учитывая географическое положение Таллина, можно предположить, что неотопляемые вспомогательные помещения здесь не использовались под жилье так широко, как в странах Центральной Европы с мягким климатом.

Данные налоговых списков, выраженные в относительных числах, дают следующее представление о соотношении количества домов и проживающих в них семей: в 1371 году — 100 : 191,1; в 1374 году — 100 : 200,3 и в 1399 году — 100 : 179,9. Отсюда явствует, что по плотности населения из ганзейских городов Таллин был ближе всего к Риге.

В истории Таллина второй половины XIV века прослеживаются две особенно интенсивные иммиграционные волны. Первая относится к 1360—1370 годам, когда численность населения достигла небывалого для Таллина уровня. Вторая волна, протекавшая гораздо спокойнее, зародилась в начале 1390-х годов.

Более или менее правдоподобное представление о профессиональной и социальной структуре горожан дадут, очевидно, среднегодовые данные. Примером этого может служить попытка Х. ф. ц. Мюлена исследовать население Таллина 1538 года по налоговым спискам. Насколько рискованно применение метода среднегодовых при анализе данных XIV века, показывает табл. 3. В первую графу таблицы внесены род деятельности и профессия, во вторую — их количество по данным источников 1312—1360 годов, в третью — данные анализируемого 1399 года и в последнюю данные 1390—1399 годов. Ремесла представлены в таблице по уменьшению количества занятых к концу века. Ремесла, о времени распространения которых таблица сведений не приводит, были распространены в 1370—1380 годах. Для полного и точного представления о профессиональной и социальной структуре населения Таллина необходимы исчерпывающие данные по всем сословиям и слоям, в противном случае мы получим неверный результат в пользу высших слоев. Поэтому сведения табл. 3 отражают скорее тенденцию и не претендуют на абсолютность.

Об имущественном положении таллинцев источники XIV века не позволяют составить более или менее обзорного представления. Особенно недостаточны данные о движимой собственности. По этому веку известны лишь 16 завещаний представителей высших слоев. За исключением подробной переписи имущества Ю. Булеманна, приложенного к его завещанию, другие существенных сведений о величине и составе имущества завещателя не содержат. Но большинство из них и около десятка записей в книге заметок XIV века о задолженности городского налога все же позволяют представить себе общую ценность имущества некоторых таллинцев.

В период с 1326 по 1374 год в Таллине взимались личный налог (*vorsot*) — 4 ээра, имущественный налог (*sot*) — по 1—2 килингу с каждой марки общей стоимости всего имущества. В 1390 году эти налоги равнялись соответственно 8 ээрам и 1/144 рижской марки. Личный налог был именно тем налогом, которым облагалось большинство горожан. Кто не мог внести этот налог наличными деньгами, должен был вносить их продуктами или отработывать.

В связи с малочисленностью данных о движимом имуществе по XIV веку при изучении имущественного положения таллинцев мы в основном вынуждены исходить из сведений о недвижимой собственности.

Порядок владения недвижимым имуществом на основе права на участок зафиксирован в старейших кодексах городского права Любека и Таллина. Какую часть всех владельцев недвижимым имуществом в Таллине XIV века составляли ремесленники, выяснить невозможно, поскольку (см. табл. 4; в первой графе — род деятельности и профессия, во второй — время владения недвижимым имуществом, в третьей — улицы с современными названиями и номерами домов, в четвертой — количество крепостных, в пятой — задолженности, приходящиеся на имущество) существовали еще ремесленники — обитатели подвалов и мелкие домовладельцы, количество которых из источников не проясняется. Различия в количествах ремесленников по данным табл. 4 и 5 (в первой графе табл. 5 — улицы Нижнего города, в следующих — различные ремесла) отражают разницу между количеством полноправных и неполноправных владельцев недвижимого имущества.

К концу века наиболее значительными крепостными были члены магистрата — крупные купцы и ювелиры. Большинство ремесленников имели лишь по одному крепостному. Как правило, наибольшие задолженности приходились на крепостных крупных купцов.

Чтобы рельефнее выделить роль ремесленников в социальной структуре города, составлена схема, применяемая и в дальнейшем при анализе аналогичных источников по другим столетиям.

В общих чертах городское население средневековья обычно делят на высший, средний и низший слои, причем в рамках каждого слоя выделяются многочисленные прослойки. Очевидно, что отдельные ремесла, особенно связанные с обработкой ценных металлов, уже тогда приносили доход и позволяли использовать свободный капитал как ренту или сдавать его в аренду с целью приобретения недвижимого имущества. По этой причине многих ремесленников, владеющих недвижимым имуществом, следует рассматривать как категорию переходную из среднего слоя в высший, кроме того к высшему слою нужно отнести членов магистрата, т. е. крупных купечество, а также ювелиров, владеющих несколькими домами. К среднему слою относится примерно такое же количество среднего купечества, так наз. кремеры, и ремесленники. Верхушку этого слоя составляли купцы среднего достатка и ювелиры. Другие ремесленники по обработке металла, скорняки, столяры, маляры, стекольщики, пекари и чиновники магистрата принадлежали ко второй прослойке среднего слоя, а мясники, портные, сапожники, каменотесы — к третьей, остальные же составляли низшую прослойку среднего слоя. Наиболее многочисленным и многослойным, несомненно, был низший слой, но о нем, к сожалению, сохранилось менее всего данных.

Между прочим, в XV—XVI веках, когда действовал цеховой порядок, право называться мастером-ремесленником было связано с вступлением в гражданство, владением недвижимым имуществом и заключением брака — последнее часто представляло собой и один из способов приобретения недвижимого имущества, изменились несколько и критерии разграничения среднего и низшего слоев. В результате за счет низших прослоек среднего слоя увеличился низший слой. Такая концентрация достигла своей кульминации в годы перехода к мануфактурному производству.

В XIV веке Таллин был центром транзитной торговли. Количество ремесленников, занятых обработкой и производством продуктов питания и строительными работами, здесь более или менее равнялось количеству крупных и средних купцов. Вместе с ремесленниками-текстильщиками и швеями они составляли две трети общего числа крупных и средних купцов.

По количеству на следующем месте были ремесленники, занятые обработкой металла. Непосредственно для нужд внешнего рынка работали только мастера по пенке, в меньшей мере каменотесы. Косвенно с внешним рынком были связаны бондари.

Во второй половине XIV века крупная торговля Таллина сосредоточилась в руках 90 знатных семей. Купцов среднего достатка было 70—90, обработкой ценных металлов занимались 15—20, приготовлением продуктов питания — 150—200, обработкой металлов 80 и изготовлением и обработкой текстиля, бондарным делом, подработкой в торговле и службой в магистрате — по 30—40 семей. Остальными ремеслами и профессиями были заняты 20—30, редкими ремеслами — 10—15 семей (см. табл. 6). Если величину семьи крупного купца принять за 5—7 человек, среднего купца и представителей доходных ремесел — за 4—6, то в отношении семей, представителей низших ремесел нам придется ограничиться величиной в 3—5 человек. Предполагая общую численность населения Таллина во второй половине XIV века равной примерно 5600—6000 человек, получим следующую картину (не учитывая подмастерьев, учеников, батраков, слуг и крепостных): к крупному купечеству принадлежали в среднем 585 человек (здесь и далее учтены члены семей), к среднему купечеству — 445, приготовлением продуктов питания занимались 900 человек, строительством — 840, изготовлением одежды — 450, обработкой металла — 540 и т. д. (табл. 3 и 6); всего в среднем 4225 человек. Остальные 1470 были подмастерьями, учениками, слугами, батраками, служанками, нищими, хроническими больными и т. д. Таким образом купечество составляло 10% населения, ремесленники и представители других профессий — 66%. Самостоятельно вели хозяйство 75% горожан. Итак, в социальной структуре Таллина 70-х годов XIX столетия высший слой составлял 8—10, средний — 34—38 и низший — 54—56%.

K. KAPLINSKI

DIE HANDWERKER IN DER SOZIALEN STRUKTUR DER STADT TALLINN IM 14. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Der Vermögensstand, die soziale und berufsmäßige Struktur der Einwohnerschaft von Tallinn im Mittelalter ist bis heute keiner gründlicheren Untersuchung unterzogen worden. Die erhaltenen, die Unterstadt betreffenden Quellen erlauben es aber, dieses Problem in einem gewissen Grade seit dem Ende des 14. Jahrhunderts zu verfolgen. Die vorliegende Abhandlung stützt sich vornehmlich auf Steuerlisten aus der zweiten Hälfte des genannten Jahrhunderts (Tallinner Stadtarchiv, F. 230, op. 1, Akte A. d. 12: Erhebung des Schosses aus den Kirchspielen zu St. Nicolaus und Olaus 1369, 1371, 1372, 1374, 1385, 1390, 1392, 1399, 1400, 1424), die bisher nicht veröffentlicht sind, außerdem aber auf gleichzeitige Erbe-, Renten-, Kämmerei-, Denkelbücher und Testamente. Die meisten von den letztgenannten Quellen sind veröffentlicht.

Die Abhandlung beginnt mit einer Übersicht über die bisherigen Ergebnisse der Forschung und über die zur Verfügung stehenden Quellen.

Der dritte Teil der Abhandlung bringt — auf Grund der von H. Samsonowicz angewandten Forschungsmethoden der Hansestädte — Angaben über Veränderungen der Einwohnerzahl in der Stadt Tallinn bzw. Veränderungen der betreffenden Steuerlisten aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, welche als Grundlage für die Bestimmung der Besiedlung dienen. Tabelle 1 bringt die Ergebnisse: die erste Spalte betrifft die Jahre der Steuererhebung, die zweite — die Zahl der Wirtschaften in den städtischen Kirchspielen zu St. Nicolaus und St. Olaus, die dritte — die vermutliche Zahl der Häuser in beiden Kirchspielen.

Die ausführlichste ist die Steuerliste von 1374, die im Kirchspiel St. Nicolaus 580 Wirtschaften fixiert; im Kirchspiel St. Olaus war ihre Zahl 503. In diese Periode fallen auch ausgedehnte Bau- und Befestigungsarbeiten in der Unterstadt. Im genannten Jahr war die Zahl der steuerpflichtigen Stadtbewohner größer als in irgendeinem anderen Jahr desselben Jahrhunderts. Die Unterstadt zählte also 1083 selbständige Wirtschaften, wobei die Häuserzahl etwa 530 war. Nimmt man als durchschnittliche Größe einer Familie 4—5 Personen an, so war die Gesamtzahl der Stadtbewohner 6000 — diejenigen einbegriffen, die keine eigene Wirtschaft besaßen. Die Siedlungsdichte je Hektar war somit durchschnittlich 200 Personen. Die Zahl der Häuser je Hektar kann auf 19 angesetzt werden.

In den achtziger Jahren des 14. Jhs. wurde die Stadt, insbesondere das dichter besiedelte Kirchspiel St. Nicolaus, wahrscheinlich von der Pest heimgesucht. In den Jahren 1385—1390 war die Bevölkerungsgröße der Stadt die geringste, die Zahl der Steuerpflichtigen erreichte wohl kaum 2500, so daß die Siedlungsdichte 80—100 Personen je Hektar betrug. Bis zum Jahre 1399 stieg die Gesamtzahl der Steuerpflichtigen auf 3600 an, was eine Durchschnittsdichte von 160 Personen je Hektar ergab. Somit erreichte die Einwohnerzahl nicht einmal um die Jahrhundertwende das Niveau der siebziger Jahre. Solche Schwankungen der Einwohnerzahl mußten sicherlich auf die Wirtschaft und Bautätigkeit in der Stadt Tallinn merklichen Einfluß ausüben — ein Umstand, der in früheren Untersuchungen außer Acht blieb.

Aus Tabelle 2 ersieht man, daß es in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts 170—200 bebauete Grundstücke gab. Die für Hansestädte typischen zweistöckigen Steinhäuser, wo 3—5 Familien wohnten, gab es wohl 50—70. Außerdem findet man Angaben über 40—50 Holzhäuser, jedes für 1—3 Familien. Dagegen fehlen die Angaben über das Baumaterial von etwa 80 Gebäuden, in denen schätzungsweise gleichfalls 1—3 Familien Obdach fanden.

Außer den größeren Stein- und Holzhäusern befanden sich auf den Grundstücken zahlreiche Nebengebäude, die von den Unterschichten bewohnt wurden. In der Nachbarschaft größerer Steinhäuser errichtete man kleine Häuser vom Bude-Typ; sie dienten als Werkstatt oder Kaufladen, manchmal auch als Wohnung. Der Besitzer einer solchen Bude genoß nicht immer die Rechte eines Immobilienbesitzers. Die Zahl solcher Buden mag in der Unterstadt am Ende des 14. Jh. wohl 800 erreicht haben.

Halten wir uns an die Durchschnittszahlen, so wohnten in den 60 zweistöckigen Steinhäusern insgesamt 2000 Personen, in den 45 Holzhäusern 800 bis 1000, in den 80 restlichen Häusern 600 bis 800 und in den Buden 1000 — alles in allem also 4400 Personen. Die übrigen wohnten in den Vorstädten, in Bodenstuben, Kellern, Speichern, Scheunen, Schuppen und Ställen. In Anbetracht der geographischen Lage der Stadt waren diese unbeheizten Nebenräume wohl nicht so dicht besiedelt als im milderen Mitteleuropa.

In relativen Zahlen haben wir das folgende Bild vom Verhältnis der Häuserzahl und der darin wohnenden Familien: im Jahre 1371 — 100 : 191,1; in 1374 — 100 : 200,3;

in 1399 — 100 : 179,9. Hieraus folgt, daß der Siedlungsdichte nach Riga unter den anderen Hansestädten unserem Tallinn am nächsten stand.

In der zweiten Hälfte des 14. Jh. lassen sich in der Geschichte der Stadt zwei besonders rasche Immigrationswellen verfolgen: die erste in 1360—1370, als die Einwohnerzahl rasch den bis damals höchsten Stand erreichte, und die zweite, bedeutend mäßiger, am Anfang der neunziger Jahre.

Die Jahresdurchschnitte erlaubten wohl am besten von der sozialen und berufsmäßigen Struktur der städtischen Einwohnerschaft das wahrheitsgetreueste Bild zu erlangen. Ein Beispiel dazu ist der Versuch H. von zur Mühlens, die Einwohnerschaft der Stadt Tallinn auf Grund der Steuerliste von 1538 zu untersuchen. Aus Tabelle 3 ist jedoch zu ersehen, daß die Anwendung dieser Jahresdurchschnittsmethode auf die Analyse der das 14. Jh. betreffenden Angaben überaus riskant ist. Die erste Spalte der Tabelle enthält die Beschäftigungs- und Berufszeige, die zweite — deren Zahl in den Quellen in der Zeitspanne 1312—1360, die dritte — die Angaben in dem als Durchschnittsjahr genommenen Jahre 1399, die letzte schließlich die Angaben in der Zeitspanne 1390—1399. Die Handwerkszeige werden in der Tabelle durch die Verminderung der darin Beschäftigten am Ausgang des Jahrhunderts charakterisiert. Die in der Tabelle zeitlich nicht lokalisierten Berufszeige gehören in die Jahre 1370—1380. Um eine vollkommene und genaue Übersicht über die soziale und berufsmäßige Struktur der Stadtbevölkerung zu erlangen, müßten wir erschöpfende Angaben über alle Stände und Schichten haben, da wir andernfalls zugunsten der Oberschicht ein falsches Bild bekämen. Somit präntendieren die Angaben in Tabelle 3 durchaus nicht auf absolute Richtigkeit, sie widerspiegeln vielmehr eine allgemeine Tendenz.

Die aus dem 14. Jh. stammenden Quellen geben uns kein klares Bild über den Vermögensstand der Stadtbewohner. Insbesondere betrifft das die Mobilien. Wir kennen aus diesem Jahrhundert bloß 16 kurzgefaßte Testamente von Vertretern der Oberschicht. Außer der ausführlichen Aufzählung des Mobilieneigentums des Ratsherrn J. Bulemann, enthalten diese Testamente keine wesentlichen Hinweise auf Größe und Zusammensetzung des testierten Mobiliars. Trotzdem genügen die meisten von ihnen wie auch einige Eintragungen über schuldig gebliebene Steuern, um eine gewisse Vorstellung vom Gesamtwert des Vermögens einiger Bürger zu erlangen.

In der Zeitspanne 1326—1374 wurde in Tallinn 4 Öre Personensteuer erhoben (*vorsot*); die Vermögenssteuer (*sot*) betrug gleichzeitig 1—2 Schillinge von jeder Mark des Gesamtvermögens. In 1390 waren die entsprechenden Zahlen 8 Öre und $\frac{1}{144}$ rigische Mark. Gerade die Personensteuer mußte von der Mehrzahl der Stadtbewohner gezahlt werden. Wer sie nicht in Geld zahlen konnte, entrichtete sie als Naturalabgabe oder in Form von Arbeit.

Da uns aus dem 14. Jh. zu wenig Angaben über die Mobilien vorliegen, werden uns bei der Bestimmung des Vermögensstandes der Bürger vor allem die Immobilien interessieren.

Die Ordnung des Immobilienbesitzes ist in den älteren Gesetzbüchern des Lübeck-Reväler Stadtrechts fixiert worden. Es läßt sich nicht mehr bestimmen, einen wie großen Teil der Immobilienbesitzer im 14. Jh. die Handwerker bildeten, denn neben den Hausbesitzern (siehe Tab. 4; die erste Spalte enthält die Beschäftigungs- und Berufszeige, die zweite — die Zeit des Immobilienbesitzes, die dritte — die Straßenbenennungen und Hausnummern, die vierte — die Zahl der Immobilien, die fünfte — die auf den Immobilien lastenden Schulden) existierten noch Kleinhausbesitzer aus den Reihen der Handwerker, deren Zahl aus den Quellen nicht ersichtlich ist. Die Verschiedenheiten in der Zahl Handwerker laut Angaben der Tabellen 4 und 5 (erste Spalte der Tabelle 5 — Straßen der Unterstadt, in weiteren Spalten — verschiedene Handwerke) widerspiegeln den Unterschied in der Zahl vollberechtigten und unvollberechtigten Besitzer.

Gerade das Ende des 14. Jh. waren die Immobilien am zahlreichsten in den Händen der Ratsherren, Großkaufleute und Goldschmiede konzentriert. Die meisten Handwerker besaßen nur ein Immobil. Mit Schulden belastet waren in der Regel die Immobilien der Großkaufleute.

Um den Anteil der Handwerker an der sozialen Struktur der Stadt deutlicher hervorzuheben, ist ein eigenes Schema für die Untersuchung dieser Struktur ausgearbeitet worden, ein Schema, daß im weiteren die Analyse anderer analoger Quellen aus späteren Jahrhunderten ermöglichen würde.

Es ist im großen und ganzen allgemeiner Brauch, die Einwohnerschaft der mittelalterlichen Städte in eine Ober-, eine Mittel- und eine Unterschicht einzuteilen, wobei jede dieser Schichten ihrerseits differenziert wird. Es leuchtet ein, daß einzelne Handwerkszeige, vor allem die Bearbeitung von Edelmetallen, in der besprochenen Zeit bereits Profit abwarfen und zu Kapitalanlagen in Form von vermietbaren Immobilien verleiteten. Handwerker, die mehrere Immobilien ihr eigen nannten, bildeten also eine Übergangserscheinung, sie verkörperten das Bestreben, aus der Mittelschicht in die Oberschicht emporzusteigen, welche letztere von den Bürgermeistern und Ratsherren, d. h. von den Großkaufleuten, und von den mehrere Häuser besitzenden Goldschmieden

vertreten wurde. Die Mittelschicht bestand aus etwa gleich zahlreichen Mittelkaufleuten und aus Handwerkern. Am höchsten müssen hier gerade die Mittelkaufleute (die Krämer) und die Goldschmiede eingerechnet werden. Es folgten — weiter nach unten — die übrigen Schmiede, die Tischler, Maler, Glaser, Bäcker, Knochenhauer und Ratsbeamten, noch niedriger die Schlächter, Schneider, Schuster, Steinmetzen und — ganz unten — die übrigen Handwerker. Die dritte Schicht der Bevölkerung, die sog. Unterschicht, war zweifellos die zahlreichste und wies die meisten Zwischenschichten auf. Leider besitzen wir aber über diese Schicht am wenigsten Angaben.

Als übrigens im 15. und 16. Jh. der Zunftzwang galt und die Erlangung der Rechte eines Handwerksmeisters mit der Aufnahme in die Reihe der Bürger, mit der Erwerbung eines Immobils und mit der Eheschließung verbunden war (die Eheschließung bildete des öfteren einen Modus, ein Immobil zu erwerben), verwischten sich gewissermaßen die Grenzen zwischen der Mittel- und der Unterschicht. Die Mittelschicht wurde weniger zahlreich, die Unterschicht wuchs auf Kosten der unteren Lagen der Mittelschicht. Diese Konzentration wurde in den Jahren des Übergangs zur Manufaktur besonders spürbar.

Im 14. Jh. war Tallinn ein Mittelpunkt des Transithandels. Die Zahl der mit der Lebensmittelverarbeitung und der Bautätigkeit beschäftigten Handwerker war hier der Zahl der Groß- und Mittelkaufleute nahezu gleich. Die genannten Handwerker (die Textil- und Bekleidungsbranche mit einberechnet) bildeten etwa zwei Drittel von der Zahl dieser Kaufleute.

Die Metallbearbeitung stand zahlmäßig an zweiter Stelle. Doch arbeitete keine der Handwerksbranchen unmittelbar für den Außenmarkt.

In der zweiten Hälfte des 14. Jh. war der Großhandel in den Händen von etwa 90 Patrizierfamilien. Mittelkaufleute gab es 70—90. Mit der Bearbeitung von Edelmetallen beschäftigten sich 15—20 Familien, mit der Lebensmittelverarbeitung 150—200, mit der Metallverarbeitung 80, mit der Textilerzeugung, der Böttcherarbeit, dem Ratsdienst und den Hilfsarbeiten des Großhandels — à 30—40. In den übrigen Handwerks- und Berufsbranchen waren 20—30 Familien, in seltenen Branchen 10—15 beschäftigt (Tab. 6). Nimmt man an, daß eine Familie von Großkaufleuten aus mindestens 5—7 Familienmitgliedern bestand, eine Familie von Mittelkaufleuten und einträglichere Branchen ausübenden Handwerkern — aus 4—6, so wird man sich bei weniger erträglichen Branchen wohl auf 3—5 Familienmitglieder beschränken müssen. War die Gesamtzahl der Stadtbewohner in der zweiten Hälfte des 14. Jh. etwa 5600—6000, so verteilen sie sich (samt Familienmitgliedern, jedoch ohne Gesellen, Lehrlinge, Knechte, Bedienstete und Sklaven) folgendermaßen: Großkaufleute 585, Mittelkaufleute 445, Handwerker der Lebensmittelbranchen 900, bei den Bauarbeiten beschäftigte Handwerker 840, Handwerker der Bekleidungsbranche 450, Metallbearbeiter 540 usw. (vgl. Tab. 3 und 6), insgesamt rund 4525. Die restlichen 1470 waren Gesellen, Lehrlinge, Bedienstete, Knechte, Zofen, Bettler, chronisch Erkrankte usw. Von der Gesamtzahl der Städter bildeten demnach die Kaufleute prozentuell ausgedrückt 10%, die Handwerker und Vertreter anderer Berufe 66%. Unabhängige Wirtschaft führten also 75%. Auf Grund des Gesagten darf man annehmen, daß die Oberschicht der Tallinner Unterstadt in den siebziger Jahren des 14. Jh. 8—10% von der ganzen Einwohnerschaft ausmachte, die Mittelschicht entsprechend 34—38% und die Unterschicht 54—56%.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 15. März 1974